

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XIII Sayı : 2

MART - NİSAN

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«İYİ BİLİNİZ Kİ, DÜNYÂ HAYATI OYUN, EĞLENCE, SÜSLEME, BİRBİRİNİZE KARŞI ÖĞÜNME VE MAL, ÇOLUK ÇOCUK ÇOĞALTMAK HUSÛSUNDA BİRBİRİNİZLE YARIŞMADAN İBÂRETTİR. BÜTÜN BUNLAR BİR YAĞMUR GİBİDİR; BİTİRDİĞİ OT KÂFİRLERİN HOŞUNA GİTTİKTEN SONRA KURUR DA SEN ONU SARARMIŞ, DAHA SONRA BİR SAMAN KIRINTISINA DÖNMÜŞ GÖRÜRSÜN. (DÜNYÂYA ALDANANLAR İÇİN) ÂHİRETDE ŞİDDETLİ AZAB VARDIR. (ÂHİRETİ İHTİYÂR EDENLER HAKKINDA) AL-LÂH'IN MAĞFİRETİ VE RİZÂSİ VARDIR. DÜNYÂ HAYATI İNSANI OYALAYAN BİR METÂDAN İBÂRETTİR.»

SÛRE : 57 (HADİD), ÂYET : 20

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Fiilen İdare Eden Sorumlu Müdür

M. SAİM YEPREM

Diyanet İşleri Başkanlığı
Derleme ve Yayın Müdürü

Emel Matbaacılık Sanayi Ltd. Şti. Ankara

FETİH HADİSİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Ali YARDIM
İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü
Öğretim Üyesi

قَالَ لِي مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةَ
الْمَعَاوِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَيْشَرَ الْعَنْوِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، (أَنَّ) سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَتُضَيَّنَّ الْقُسْطَ طَيْنِيَّةٌ وَلَنَعِمَ الْإِمِيرُ أَمِيرُهَا وَلَنَعِمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ»
فَدَعَانِي مُسَلِّمَةُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ، فَحَدَّثْتُهُ، فَفَرَّاهَا.

Muhammed b. el-Alâ', Zeyd b. el-Hubâb'dan; o, el-Velid b. el-Muğîre el-Muâfirî; o, Ubeydullah (Abdullah) b. Bîşr el-Ganevî; o da, babası (Bîşr el-Ganevî) kanalıyla nakleder, onun, Peygamber (s. a.) Efendimizin şöyle buyruklarını işitmiş olduğunu bana haber vermiştir :

«İstanbul (Kostantiniye) muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden emir ne güzel emirdir; onu fetheden ordu ne güzel ordudur!..»

Abdullah b. Bîşr derki: Mesleme b. Abdülmelik (120 - 121/738) beni çağır-
dı ve bana bu hadîsi sordu. Ben de ona naklettim. O, aynı sene Kostantiniye'yi
fethetmek üzere sefere çıktı. (1)

Hadis ilminde, başlangıçtan hicrî beşinci asır sonlarına kadar ortaya konan ve hadîs metinlerini, istisnâsız senedleriyle birlikte veren kitâblar, orijinal eserler olup, bunlar, birinci derece kaynak kabul edilirler. Hicrî beşinci asır sonlarından itibaren ortaya konan ve öncekilerden bir veyâ bir kaçının; telhîsi (özetlenmesi), şerhi, belirli konulardaki hadîs metin-

lerinin çeşitli maksadlarla derlenmesi veyâ pratik istifâdeyi kolaylaştırmak gayesi ile alfabetik sıraya göre dizilmesi... şeklinde te'lif edilenler ise, ikinci ve üçüncü el eserlerdir. Bu ikinci grubun bir kısmı yarı ilmî, büyük çoğunluğu da halka hitâb eden ve kaynak hüviyeti taşımayan kitâblardır. Bu nokta esâs alınarak, elimizdeki metnin kaynaklarını şöylece sıralayabiliriz :

(1) Buhârî, et-Târih'ul-Kebîr, cild: I, kısım: II, s. 81, Haydarâbad 1362.

Son kısmın tercümesi diğer kaynaklar da dikkate alınarak yapılmıştır. Mevcut bütün kaynaklarda «ولنعيم الامير» şeklinde «و» ile nakledildiği halde, sâdece Müs-

ned'in matbû nüshasında «ف» ile «فلنعيم الامير» şeklinde tesbit edilmiştir.

Fetih yıl dönümü münâsebetiyle mecmûa ve gazetelerde neşredilen klişelerde de «ق» ile yazıldığı göze çarpmaktadır.

Tetkikimize göre hadisin en eski yazılı kaynağı, Buhârî (256/870)'nin et-Târih'ül-Kebir'idir (1) ve, yine bildiğimize göre, bu kaynak şimdiye kadar hiç kullanılmamıştır. Yukarıdaki metin oradan alınmıştır. İkinci yazılı kaynak, Ahmed b. Hanbel (241/855)'in Müsned'idir (2). Üçüncü kaynak ise, el-Hâkim en-Nîsâbüri (405/1014) nin el-Müstedrek alâ's-Sahihaya isimli hadis mecmuâsıdır (3). Bizim inceleme imkânı bulamadığımız Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (235/849)'nin el-Musannaf'ı (4) ile Taberânî (360/971)'nin el-Mûcem'ül-Kebîr fî Esmâ'is-Sahâbe (5) isimli hadis mecmûalarında da, hadis metninin yer aldığı haber verilmektedir (6).

Ayrıca İbn Abdilberr (463/1071) el-İstîâb'da (7), İbn'ül-Esir (630/1233) Üsd'ül-Gâbe'de (8), İbn Hacer (852/1448) de el-İsâbe'de (9), metnin ilk râvîsi sıfatıyla Bişr el-Ganevî'nin tercüme-i hâlimden bahsederlerken, hadîsi naklederler.

Öte yandan Zehebî (748/1347), sıhhat derecesini belirtmek maksadıyla, Telhîs'ül-Müstedrek'de (10); Suyûtî (911/1505) de, önceki kaynaklardan derleme sûretiyle meydana getirdiği, el-Câmi'us-Sağîr isimli eserinde (11) metne yer verirler.

İlk devir yazmalarını taramak sûretiyle, daha da eski yazılı kaynaklar tesbît etmek imkân dâhilindedir. Kaynak ve vesîka hüviyeti ta-

şımayan muahhar devir eserlerini ise, burada zikretme ihtiyâcını duymadık. (12).

Hadisin senedi, mevcûd bütün rivâyetlerde; Bişr el-Ganevî Abdullah b. Bişr el-Velîd b. el-Muğire Zeyd b. el-Hubâb sırasını tâkib eder. Dördüncü râvî olan Zeyd'den itibaren şahıslar değişir. Beşinci râvî; Buhârî'nin yukarıdaki rivâyetinde; Muhammed b. el-Alâ' dır; Buhârî'nin ikinci rivâyetinde, Abde b. Abdullah el-Huzâî (ö: 258)'dir el-Hâkim'in rivâyeti de, beşinci râvî olarak, Abde ile devâm eder. Ahmed b. Hanbel'in rivâyetinde ise, Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (159.235)'dir.

Beşinci râvî durumunda olan Muhammed b. Alâ' (161.248) ve Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe (159.235), sadece bir râvî değil, aynı zamanda, büyük çapta hadis mecmuâları da olan muhaddislerdir. Bu durum, hadisimizin, tâ ilk devirlerde zabta geçirilip kitâplardaki yerini aldığı işâretlemektedir. Bunun tahkik ve tesbîti ise, bizim şu andaki imkânlarımızı aşmaktadır.

METNİN USÛL BAKIMINDAN TAHLİLİ

Hadîs âlimleri, bir hâdis metninin, Peygamberimiz (s.a) e âid olup olmadığını tesbit etmek için, bir takım esâslar koymuşlardır. Bilindiği gibi, kitâb sâhibi muhaddis ile, sözün kanağı olan Peygamber Efen-

- (1) Buhârî, adı geçen yer.
- (2) Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/335, Kâhire 1313.
- (3) el-Hâkim, el-Müstedrek, IV/42-422 Haydarâbâd 1335.
- (4) Henüz altı cildinin basıldığı haber aldığımız eserin, İstanbul ve dünya kütübhanelerinde yazma nüshaları mevcûddur. Bkz. Fuad Sezgin, Geschichte des Arabischen Schrifttums, ban I/108 - 109, Leiden 1967.
- (5) Taberânî'nin bu eseri de matbû değildir. İçinde 25.000 hadis bulunduğu söylenir.
- (6) Bkz. İbn Hacer, el-İsâbe, I/162, Mısır 1323.
- (7) İbn Abdilberr, el-İsâb, I/170 Mısır matbaat'ün-nahza (tarihsiz)
- (8) İbn'ül-Esir, Üsd'ül-Gâbe, I/189, Kâhire 1280.
- (9) İbn Hacer, el-İsâbe, I/162.
- (10) Zehebî Telhîs'ül-Müstedrek, IV/422 (el-Müstedrek'in alt kısmında basılmıştır).
- (11) Suyûtî, el-Câmi'us-Sağîr, II/123, Mısır 1373/1954.
- (12) Prof. M. Tayyib Okiç Beyefendi, bu konuya ve fetih hadisine kısaca temâs ederek, İstanbul fethine dâir diğer bâzı haberlerin kaynaklarını da vermiştir. Bkz. Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tedkikler, s. 38, dipnot 2-3, İstanbul 1959.

dimiz arasındaki vâsıtalar zincirine o hadisin S e n e d 'i denir. Eğer senedi teşkil eden râviler zincirinde, zaman bakımından bir bağlantı bulunursa, yani sıra ile râviler arasında bir hoca-talebe münâsebeti varsa ve râviler de, kendilerinde aranan şartları hâiz, itimâda şâyân, güvenilir kimseler iseler, böyle bir senedle rivâyet edilen hadîs, usûl bakımından «S a h î h» kabul edilir ve sözün Peygamberimize âid oluşu kesinlik kazanır. Durum bunun aksini ortaya koyarsa, o tip hâdislere de «Z a y ı f H a d î s» denir ki, bu takdirde metnin, Peygamber Efendimiz'e âid oluşu şüphelidir, demektir. Şimdi bu iki esâsa göre, senedin râvilerini teker teker inceleyelim:

1 — B i ş r 'el- G a n e v î (ö:?): Ashâbın hayâtından bahseden elimizdeki kaynaklar (1), O'nun Ashâb'dan olduğunu ve Peygamberimiz (s. a)in sohbetinde bulunduğunu kaydederler. Yine onun biyografisine yer veren eserlerde, Fetih Hadîsi'nin, ilk rivâyet edenin o olduğu zikredilir. Ne varki, hiç birisi, vefâtı ve yaşı hakkında bir mâlûmât kaydetmemişlerdir.

Künyesi Ebû Abdullah'dır. İsmi, Bişr el-Gânevî şeklinde geçmesine rağmen, bazı kaynaklarda, Bişr el-Has'amî denildiği de kaydedilmiştir.

Bu hadîsi, babasından, sâdece oğlu Abdullah'ın rivâyet ettiği zikredilir (2)

2 — A b d u l l a h b. B i ş r el-G a n e v î (ö: hicrî 125 den sonra: Künyesi Ebû Umeyr olan Abdullah, Bişr el-Ganevî'nin oğludur. Kü-

fe'lidir ve Tâbiûn neslindedir. İsmi, bazı kaynaklarda Ubeydullah olarak geçer. Bunun, bir istimsâh ve yâ matbaa hatâsı olması muhtemeldir. Nitekim nakd-i ricâl kitâblarında, Ubeydullah b. Bişr ismine hiç rastlanmaz. Hep, Abdullah b. Bişr şekliyle kaydedilir. Biz de, yukarıdaki senedde Ubeydullah şeklinde yazılmış olmasına rağmen, Abdullah'ı tercih ettik.

Hadîs râvisi olarak; doğru sözlü (sadûk) ve kendisine güvenilir (sıka) bir kimse olduğu nakledilir. Bir râvî tenkîdçisi olan İbn Hibbân (ö: 354)da onu, güvenilir râviler arasında zikretmiştir (3)

Meshûr hadîscilerden Şûbe b. el-Haccâc (82-160), Süfyân es-Sevrî (97-161) ve Süfyân b. Uyeyne (107-198)'nin şeyhidir. Ayrıca oğlu Umeyr ve torunu Bişr b. Umeyr de kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir. (4)

Kaynaklar, onun hakkında, bunun dışında fazla bilgi vermezler. Eldeki dökümanları değerlendirerek, onun, vefât târihini yaklaşık olarak tesbît etmemiz mümkündür. Şöyle ki: Abdülmelik'in oğlu M e s l e m e (120-121/738)'nin İstanbul'u muhâsarası, kardeşi Süleymân'ın halifeliği zamânında hicrî 98-99 yıllarındadır (3). Yukarıdaki metni nakleden bütün kaynaklar, Mesleme'nin, Abdullah b. Bişr'den bu hâdisi duyduğu sene hemen gazâyâ çıktığını söylerler. Bu duruma göre Abdullah, hicrî 98 târihinde hayattadır. Bir kumandan, bilgisine başvurduğuna göre, en azından o târihlerde 20-25 yaşlarında olmalıdır.

Öte yandan, yukarıda bir kısmının isimlerini verdiğimiz talebeleri

(1) Tirmizî, Tesmiyetü Ashâbı Rasûlillah, Süleymâniye-Şehîd Ali Paşa Ktb. Nr. 2840, vr. 11 b.; Süleymâniye - Lâleli Ktb. Nr. 2089, vr. 2a; İbn Abdülberr, el-İstîâb fi Mârifet'il-Ashâb, I/170; İbn'ül-esir, Üsd'ül-Gâbe fi Mârifet'is-Sahâbe, I/189, İbn Hacer, el-İsâbe fi Temyîz'is-Sahâbe, I/162.

(2) el-İstîâb I/170.

(3) Zehebî, Mizân'ül- İtidâl, II/398, Mısır 1382/1963; İbn Hacer, Tehzib'üt-Tehzib, V/161. Haydarâbâd 1325 - 1327.

(4) Adı geçen eserler.

(5) İbn Kesîr el-Bidâye ve'n Nihâye, IX/328, Mısır, 1358.

(Şûbe ve iki Süfyân),nin doğum yılları, 82-97-107 târihleridir. En zayıf ihtimâle, hadîs rivâyeti için 15 yaşını başlangıç olarak alırsak, mese-lâ; talebesi Süfyân b. Uyeyne (107-198)'nin hicrî 122 târihinde, O'ndan rivâyette bulunması gerekir. Buna göre o târihlerde de hayattadır. Biraz toleranslı bir ifâde kullanarak «hicrî 125 târihinden sonra vefât etmiştir» diyebiliriz. Bu tahminimizi teyid eden diğer bir husûsa, aşağıda ayrıca işâret edeceğiz.

3 — el-Velîd b. el-Muğîre el-Muâfirî (ö: 172):

Kaynaklar, onun hakkında, bize yetecek kadar mâlûmât saklamışlar. Râvî tenkîdcileri, onun için, makbûl râvîlere verilen en üstün sıfatı kullanmışlardır: Duyduğunu en güzel şekilde öğrenen ve not eden, bir diğerine eksiksiz nakleden ve rivâyetleri hüccet kabûl edilen bir râvîdir! Künyesi Ebû'l-Abbâs olan Velîd, Mısırlıdır (4).

Hadîs öğrendiği hocaları arasında, Abdullah b. Bîşr'den başka; Abdullah b. Hübeyre (ö: 126), Mişrâh b. Hâân (ö: 128), Hâris b. Yezîd (ö: 130), Vâhib b. Abdullah (ö: 137) ve diğerleri de vardır (2). Abdullah b. Bîşr'in akranı olan diğer hocalarının ölüm târihleri, Abdullah'ın da, bu târihler arasında vefât etmiş olması ihtimâlini kuvvetlendirmektedir ki bu da, bizim yukardaki tes-bitimizi destekler.

4 — Zeyd b. el-Hubâb (ö: 203): Aslen Horasan'lı olan Zeyd, hadîs uğrunda, devrinin bütün merkezlerini dolaşmış ve meşhûr hadîscilerden hadîs tahsil etmiştir. Bu

maksadla tâ Endülüs'e kadar gittiği söylenir. Bu özelliğinden dolayı «c e v v â l» ve «r a h h â l» ünvanı ile tanınır. Sonunda Kûfe'de yerleşmiştir.

Kuvvetli, doğru sözlü, zabtedişi sağlam, güvenilir, ibâdetine düşkün, zekî bir râvî olduğu kaydedilir (3).

5 — M u h a m m e d b. el-Alâ' (161-248): Künyesi Ebû Küreyb'dir. Kûfe'nin Muhaddisi ünvanını alan Muhammed, devrinin büyük muhaddislerindendir. Buhârî (ö: 256/870)'nin ve çağdaşı ünlü hâdiscilerin şeyhidir. Kaynaklar ondan, sitâyîşle bahsederler: Üç yüz bin hadîsin rivâyet hakkına sâhib olduğu; kendisinden, Buhârî'nin 75, Müslim'in de 565 hadîs rivâyet ettiği kaydedilir. 87 yaşında vefât eden Ebû Küreyb, rivâyete göre, bütün kitâblarının, kendisi ile birlikte defnedilmesini vasiyet etmiştir (4).

Görüldüğü gibi metnin, Peygamber Efendimizle, mevcûd yazılı kaynağı arasında beş râvîsi vardır. Senedi teşkil eden bu beş râvîden her biri, zaman içerisinde zincirleme birbirleriyle görüşmüş ve biri diğerine hadîs öğretmiştir. Bu durum, senedin m u t t a s ı l (kesiksiz) oluşunu ortaya koyar. Ayrıca her râvî; bir hadîs râvisinden aranan şartları hâiz mezbût, güvenilir ve rivâyetlerine itimâd edilir kimselerdir. Bu da seneddeki râvîlerin bütünü ile mevsûkiyetini ifâde eder. Bu iki özelliği hâiz bir senedle rivâyet edilen metin, hadîs ilmi yönünden «S a h î h» kabûl edilir. Sahîh hadîs ise, Peygamberimiz (s. a.)'e âid oluşu kesinlik kazanmış söz demektir.

(1) Bkz. Mizân'ül-İtidâl, IV/349; Tehzîb'üt-Tehzîb, XI/155.

(2) Bkz. Tehzîb'ün-Tehzîb, a.g.y.

(3) Zehebî, Mizân, II/100-101; Tezkiret'ül - Haffâz, I/350, Haydarâbâd 1376-77/1956-58; İbn Hacer, Tehzîb, III/402-404.

(4) Tezkiret'ül-Huffâz, II/498; Tehzîb'üt-Tehzîb, IX/385.

Nitekim el-Hâkim (5), İbn Abdilberr (6), Zehebî (7) ve Suyûtî (8) de aynı hükmü vermişlerdir.

KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLİŞİ

Hadisler, Peygamberimiz (s.a) hayatta iken başlamak üzere, hicrî ikinci asır ortalarına kadar toplanıp yazıya geçirilmiş; büyük ekseriyeti ile not edilerek, şifâhîlikten kurtarılmıştır. Buna, ilmi, ifâdesi ile, «Hadislerin Tedvini» denir. Hicrî ikinci asır ortalarından beşinci asır sonlarına kadar da, yazıya geçirilen sistemsiz malzeme, çeşitli usûllerle kitâblarda tasnif edilmiş ve, mümkün olduğu kadar, kitâb dışı bir hâdis bırakılmamıştır. Bu sebeple, beş asırlık zaman içerisinde kitâblara girmeyip de, sonraki devirlerde hâdis olarak ortaya çıkan sözler, prensip itibarıyla, hâdis kabul edilmezler.

Günümüzde, gerek şifâhî kültür olarak ağızlarda dolaşan ve gerekse hâdis kitâbları dışındaki Tefsir, Fıkıh, Târih, Tasavvuf, Kelâm, Ahlâk, Vaaz v.b mevzûlara dâir eserlerde Peygamberin hâdisi olarak geçen sözlerin tahkiki, başlı başına yeni bir mesâiyi gerektirmektedir. Bu iş için, sayıları yüzleri aşan ve pek çoğu henüz matbaanın rötatifinden geçmemiş ve kütüphanelerin tozlu rafları arasında himmetli elleri bekleyen hacimli hâdis külliyyâtını teker teker taramak ve kaynakları tesbit edilenlerin de, eğer daha önce üzerinde çalışılmamışsa, senedini ve muhtevâsını incelemek sûretiyle, sözün Peygamber'e âdiyet derecesini tesbit etmek gerekiyor. Bu tip mesâiye, kendi ifâdesiyle, «Hadislerin Tahrici» denilmektedir.

Kaynaklar bakımından, burada, bir husûsun açıklığa kavuşturulmasında fayda vardır: Yukarıda, hicrî ikinci asır ortalarından (H. 150) itibaren sistemli bir şekilde hacimli hâdis mecmuâlarının ortaya konduğunu söylemiştik. Bizde, hâdis kitâbı denince hemen akla, hicrî üçüncü asrın ikinci yarısı mahsulü eserlerden Buhâri (ö: 256) ve Müslim (ö: 261)'in Sahih'leri (Sahihan) ile; Ebû Dâvûd (ö: 275), Tirmizî (ö: 279), Nesâî (ö: 303) ve İbn Mâce (ö: 273)'nin S ü n e n'lerinin toplam ünvanı olan «Kütübü Sitte = Altı hâdis Mecmûası» gelir. İmâm Mâlik (ö: 179)'in el-Muvatta' ile Ahmed b. Hanbel (ö: 241)'in Müsned'i de nisbeten isim olarak bilinir. Fakat aynı musannıfların diğer eserleri, âdetâ unutulmuş gibidir. Diğer taraftan da, hâdis kitâblarının muhtavâlarının ve tasnif edilmiş gayelerinin dikkate alınmayışı, çoğu zaman, hâdislerin kaynakları bakımından bizi tereddütlere sürükler. Halbuki, hicrî üçüncü asır mahsulü olan kütübü sitte ve münhasıran S ü n e n ismi ile tanınan eserler, yüzde yetmiş beşle, İslâm Hukuku'na malzeme saklarlar. Hedefleri, hukukî konulara ışık tutan ahkâm hâdislerini, yine fıkıh bâblarına göre sıralamaktır. Bu noktayı, kütübü sitte musannıflarından Ebû Dâvûd, açıkça ifâde eder. O, Sünen'ini telif ediş maksad ve metodlarından bahseden «R i s â l e »sinde şöyle bir ifâde kullanılır: «Sünen'de, sâdece ahkâm ile ilgili hâdisleri tasnif ettim. Zühd kitâbları, amellerin faziletleri (fezâil'ül-âmâl) ve diğer mevzûlarla ilgili kitâbları tasnif etmedim. Buradaki hâdislerin hepsi ahkâma dâir olup 4.800 kadardır (1).

(5) el-Müstedrek, IV/422.

(6) el-İstîâb, I/170 (Hâdis, senedi bakımından Hasen'dir, der).

(7) Telhîs'ül-Müstedrek, IV/422.

(8) el-Câmi'us-Sağîr, II/123.

(1) Fuâd Sezgin, Buhârînin Kaynakları, s. 81 - 82 (Risâletü Ebî Dâvûd es-Sicistânî fi vasfı te'lifihî li-Kitâb'is-Sünen, s. 8 den naklen).

Bilindiği gibi, kaynak hadis kitâbları, ne hicri üçüncü asır mahsulü olan Kütübü Sitte ile başlar, ne de onlarla sonra erer. Bu çalışmalar, onlardan en az bir asır önce başlamış ve iki asır sonraya kadar da devâm etmiştir. Kütübü Sitte'den önceki devirde tasnif edilip bize kadar ulaşan hadis mecmûalarından bazılarının ismini şöylece sıralayabiliriz: Mâmer b. Râşid (ö: 152)'in el-Câmi'i; Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Quraşî (ö: 197)'nin el-Câmi'i ki 120,000 hadis ihtivâ ettiği rivâyet edilir; Rabî b. Habib el-Bisri (ö: 160)'nin el-Câmi'i; Abdurrazâq b. Hammâd el-Huzâî (ö: 288)'nin naf'ı; Esed b. Mûsâ el-Ümevî (ö: 212)'nin Kitâb'üz-Zühd'ü; Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe (ö: 235)'nin el-Musannaf'ı; Nuaym b. Hammâd el-Huzâî (ö: 228)'nin Kitâb'ül-Fiten'i; Abdullah b. el-Mubârek (ö: 181)'in Kitâb'üz Zühd'ü ve emsâli pek çok hacimli hadis mecmuaları... Bunların bir kısmı basılmış olup, bâzılarının da édition critique'i yapılarak basıma hazırlanmaya çalıştığımı sevinerek haber almaktayız.

Öbür yandan, Kütübü Sitte musannıfları, ellerindeki malzemeyi tasnif ederlerken, herkesçe bilinen eserlerinin dışında, başka hadis kitâbları da ortaya koymuşlardır. Ebû Dâvûd'un da dediği gibi, ahkâm-ı ilgili hadisleri, «S ü n e n» ismini verdikleri kitâblarda toplamışlar; diğer dallara âid hadisler için de ayrı ayrı kitâblar tasnif etmişlerdir. Meselâ: Buhârî, Sahih'inin dışında, âdâb ve ahlâkla ilgili hadisleri «el-Edeb'ül-Müfred» isimli eserinde; târihle, ilgili hadisleri, «Târih'ul-Kebir», «Târih'ul-Evsât» ve «Târih'us-Sağır» ismini verdiği Târih'lerinde (1); diğerlerini de, sayıları bir hayli ka-

barık olan, başka eserlerinde toplamıştır. Ebû Dâvûd'un, Kitâb'üz-Zühd'ü yanında, on'dan fazla daha hadis kitâbı olduğu bilinir. Kütübü Sitte devrinden önce tasnif edilen M ü s n e d 'lerin ise sayısı bir hayli kabarıktır.

Kütübü Sitte devrinden sonra beşinci asır sonlarına kadar tasnif edilen eserlerden Taberâni (ö: 360)'nin üç M ü c e m'i; el-Hâkim (ö:405) in el-Müstedrek'i; Ebû Nuaym (ö: 430)'ın Hilyet'ül-Evliyâ'sı; Beyhaqî (ö: 458)'nin, büyük hacimli on cildlik es-Sünen'ül-Kübrâ'sı dışında Suab'ul-İmân'ı, Kitâb'üz-Zühd'ül-Kebir'i, Kitâb'ül-Esmâ' ve's-Sifât'ı, Delâil'ün-Nübüvve'si Hatib el-Bağdâdî (ö: 463), İbn Abdilberr (ö: 463) Dârequtni (ö: 385) ve benzeri otorite muhaddislerin eserleri, bizlere, Peygamber pınarından kana kana içirecek malzemelerle yüklüdür.

Tasnif devri eserlerinde, senedleriyle birlikte tesbit edilip kitaplardaki yerini alan pek çok hadis, zamanla, bazı ilim dalı ve müesseselere gerekli ilgi ve ihtimâmın gösterilmemesi neticesi, unutulmağa yüz tutmuştur. Asıl kaynaklarla, aradaki zaman mesâfesinin bir hayli uzaklaşmış olduğu çağımızda ise, şifâhi kültür olarak yaşayan ve ağızdan ağıza nakledilegelen bir çok hadis, M e v z ü = Uydurma Hadis» şâibesinden kurtulamamıştır.

İşte araştırmamızı yaptığımız «F e t i h H a d i s i» de bunlardan birisidir. Görüldüğü gibi, bu hadisin kaynağı, ne Buhârî'nin «el-Câmi'us-Sahih» isimli kitâbıdır, ne de Kütüb'ü Sitte'nin diğer eserleridir. Fakat aynı Buhârî'nin, muhtevâsı değişik başka bir eserde yer aldığı gibi, Kütüb'ü Sitte musannıflarından önce yaşayan muhaddislerin eserlerinde de bulunabilmektedir.

(2) Gerçi Buhârî'nin Târihleri, sâdece târihî hüviyet taşıyan hadis metinlerini toplama maksadıyla telif edilmemiştir. Tamâmen birer tabakat kitabıdır. Fakat, bu neviden hadisleri, yeri düştükçe, daha ziyâde bu eserlerine almıştır.

TÂRİHDE FETİH TEŞEBBÜSLERİ

Milâddan çok önceleri (M.Ö. 658) temeli atılan İstanbul şehri, bulunduğu yerin değeri bakımından, her devirde dikkatleri üzerine çekmiştir. Gerçek sâhiplerinin eline geçinceye kadar, gerek gayri müslim milletler ve gerekse Müslüman Araplar ve Müslüman Türkler tarafından 29 def'a muhâsara edilmiştir. Bunlardan 17 si; Trakyalılar, Eski İranlılar, Tûrâniler, Lâtinler ve Avarlar gibi gayri müslim milletler tarafından; 7 si Müslüman Araplar; 5 i de Müslüman Türkler (Osmanlı Türkleri) tarafından olmak üzere muhâsara olunmuş ve sonuncusunda, büyük Türk Hükümdârı Fâtihi Sultan Mehmed Hân tarafından kesin olarak zabt ve fethedilmiştir. (M. 1453) (1).

Biz meseleye sâdece hadîsçi gözü ile bakmak istediğimizden, diğer yönlerini, sâhasının ehline bırakmak istiyoruz. Nitekim gerek İstanbul şehri ve gerekse onun Fâtihi'nin çok yönlü hayâtı, ehil kalemler elinde gereği kadar işlenmiş ve işlenmektedir (2).

Sâdece, hadîs kaynaklarında geçtiği ve bütün rivâyetlerde hadîs metninden sonra zikredildiği için, târih'in konusu içine girmesine rağmen, bir nokta üzerinde kısaca durmak istiyoruz :

Emevî halifelerinden Abdülmelek'in oğlu olan M e s l e m e

(ö: 120-121), bir ordu kumandanıdır. Şecâati, dehâsı, gözü pekliği ve atılğanlığı sebebiyle «Sarı Çekirge» lâkabıyla anılır. Anadolunun doğu ve kuzey kesimlerinde bir çok vilâyetler onun zamanında fethedilmiştir (3). Onun, İstanbul'u muhâsarası, 98-99 hicrî senelerindedir. Ve bu, Müslümanlar tarafından yapılan üçüncü muhâsaradır. Muhâsarayı kaldırdığı vakit, Bizans İmparatoru ile, müslümanlar lehine bir muâhede imzâladıkları, bu arada, İstanbul'da minâresi de olan bir câmi yaptırdığı kaydedilir (4). İbn Kesir (ö: 774/1372) ayrıca: «Bu ana kadar, müslümanlar, orada cuma ve cemâat namazlarını kılagelmektedirler» der. Galata'daki «A r a b C â m i » nin, bu muhâsara esnâsında ve muâhadenin şartları cümlesinden olmak üzere yaptırılan o câmi olduğu nakledilir (5).

N E T İ C E

Bir beldeyi, bir şehri harb veya sulh yoluyla ele geçirmek ve kapılarını İslâm'a açmak anlamına gelen «F e t h», İslâm'da, başlıca iki yerde kullanılmıştır: Birincisi, İslâm'ın kalbi ve merkezi olan Mekke'nin fethi için Kur'ân-ı Kerim'de

kullanılır. şek-

linde başlayan bu sûre «Fetih Sûresi» ismini taşır (6). İkincisi ise, Allahın Rasûlü'nün kelâmında ifâde edilir. Bu da «Feth-i Kostantiniyye = İstanbul'un Fethi» ni müjdeler.

(1) Ömer Nasûhi Bilmen, Sûre-i Feth'in Tefsiri ve İstanbul'un Târihçesi, s. 285, İstanbul 1953.

(2) Esâsen, sırf bu maksatla kurulmuş olan İstanbul Fetih Cemiyeti, çeyrek asrı aşan bir zamandan beri yaptığı seviyeli neşriyâtıyla, gerek Müslüman - Türk İstanbul'u ve gerekse onun şahlı Fâtihi'nin en ince çizgileriyle bizlere tanıtmaktadır.

(3) İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, IX/328, Mısır 1358; İbn'ül-İmâd, Şezerât-üz-Zehab, I/159, Beyrut ofset baskı (târihsiz); Tehzîb'üt-Tehzîb, X/144.

(4) İbn Kesir, a.g.y.

(5) Şenseddin Sâmî, Qâmûs'ul-Âlâm, VI/4282, İst. 1316.

(6) Tefsir kitâblarında, buradaki «Feth-i Mübîn» den maksadım, Mekke'nin fethi olup olmadığı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülür.

Birincisi; Allah'ın, Peygamberine; ikincisi ise, Peygamber'in, ümetine müjdesidir. Her ikisi de, gerçekleşmeden önce haber verildiği için, istikbâlden haber veren birer mücizedir.

Yine gerek Kur'an-ı Kerim'deki Mekke'nin fethi ve gerekse Hadis-i Şerif'deki İstanbul'un fethedileceğine dair haberlerde, kesinlik ifâde eden bir üslûb kullanılmıştır. Kur'an'da, hâdise, geleceğe âid olmasına rağmen, tahakkukunun yüzde yüz olacağını ifâde için m â z î sigası ile «Biz, sana pek parlak bir fetih ih-sân ettik» buyurulmuş; hadis-i şerifde de, fiilin başında, katiyyet ifâde eden te'kid lâmi, sonunda da tekîd-i nûn-ı müşeddede kullanılarak «muhakkak ve kesinlikle fethedilecektir» buyurulmuştur.

Ne varki, Kur'an-ı Kerim'de, fiil mâlûm sigası ile ve fâili yâni fâtihi belirterek, Mekke'nin, Peygamber (s.a) Efendimiz tarafından fethedileceği bildirilmiş; hadis-i şe-

rif'de ise fiil, meçhûl sigası ile irad buyurularak fâtihi belirtilmemiştir. Bu durum ise, Peygamber Efendimizden hemen sonra tâ Hz. Osman (r.a.) devrinden itibaren, çeşitli ordu kumandanlarını gayrete getirerek, onları, Peygamberin müjdesini gerçekleştirme ve fâtihini mâlûm hâle getirme yarışına sevk etmiştir. Allahımızın büyük bir lûtfudur ki, Peygamberinin müjdesine mazhar olma şerefi, büyük Türk Hükümdarına ve onun şerefli ordusuna nasib olmuştur. Peygamberin tebci edip bağrına bastığı Türk Ordusu'na!...

Bu bakımdan, Müslümanlarca, Rasûlüllah Efendimizden yakın târihimize kadar pek çok belde ve şehir fethedilegeldiği halde, «F â t i h» ünvanı, münhasıran, Peygamberin arzusunu yerine getiren ve O'nun müjdesine mazhar olan Türk Hükümdarı II. Sultan Mehmed'e verilmiştir. İşte o ünvanın kaynağı bu hadis-i şerif'dir, onu veren de bizât Rasûlüllah (s.a) dır.

* * * * *

Son zamanlarda, Müslüman-Türk düşmanlığı ve «Bizans'ın yeniden ihyâsı» propagandasına kendini kaptıran çevrelerden gelse gerek; «İstanbul'un fethedileceğine dâir, hadis olarak Peygamber'den nakledilen sözün, uydurma olduğu ve Fâtih'in, müstemlekecilik hareketine, dinî bir hava vermeğe çalışması neficesi, sırf barbarlığını kamufle etmek için, Peygamber'e atfen böyle bir hadisi uydurduğu veya uy-

durttuğu ve İstanbul'un fethinin dinî bir hüviyeti olmadığı zaman zaman bizlere kadar gelmekte idi. Mes'ele, temelde, Hadis İlmî'ni ilgilendirdiği için, tamamen mesleki bir gayretle, kaynakları inceledik. Hadis ilmi'ni ilgilendirmeyen hususlarda sözü sahiblerine bıraktık. Bu konudaki değer hükmünü de, okuyucularımızın takdirine havâle ediyoruz.